

05. Mürsel Sönmez'in *Divân-ı Niyâz* Adlı Eserinde Söz Oyunları ve Geleneğin Şiir Diline Yansımaları

Sevilay ÖZTÜRK*

Özlem FEDAI**

APA: Öztürk, S. & Fedai, Ö. (2023). Mürsel Sönmez'in *Divân-ı Niyâz* Adlı Eserinde Söz Oyunları ve Geleneğin Şiir Diline Yansımaları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö12), 51-64. DOI: 10.29000/rumelide.1330385.

Öz

Dil; içerisinde barındırdığı farklı işlevlerle çağlar boyunca duygu ve düşünce aktarımının temeli olmuştur. İmgelerden, duygulardan düşlerden oluşan bir birikiminin ürünü olan şiirin dili ise dilin tüm imkânlarını barındırarak onu estetize eder. Paul Valery'ye göre "dil içinde ayrı bir dil" olan şiir dilinde; şairin duygu ve hayal dünyasıyla biçimlenen özel bir dil vardır. Bu çalışmada, 1980 sonrası Türk şiirinde kendine has şiir diliyle dikkat çeken şairi Mürsel Sönmez'in *Divân-ı Niyâz* adlı eseri, şiir dili, kelime serveti ve söz oyunları açısından değerlendirilmiş, bu eserden hareketle şairin şiirlerindeki duygu ve hayal dünyasının boyutları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Eser, biçim ve öz itibari ile geleneğin bilhassa Divan şiirinin dünyasını yansıtırken sahip olduğu söz varlığı ile şairinin zengin hayal dünyasını sergilemektedir. Sanatçının gelenekten faydalanması sadece şiirlerinin formunu etkilememiş Türkçeyi kullanma biçimine de etki etmiştir. Biçim ve içerik olarak gazel, kaside, na't örnekleri yer almaktadır. Şairin eserindeki şiirleri biçimsel formları ve modern zamanların dilini yansıtması bakımından gelenek ile modern zamanların şiiri arasında bir köprü oluştururlar. Eserde özellikle bir na't örneği taşıyan "Efendim" şiirinin bile tek başına sahip olduğu söz varlığı ile Türkçeye nasıl katkı sağladığı gözler önüne serilmiştir. İncelememiz sonucunda şairin özelde *Divan-ı Niyâz* adlı eserinde genelde ise tüm şiirlerinde "geleneğin kökleri"yle "gelecek"i birleştirme gayreti içinde olduğu anlaşılmış, bu hususta da şairin söz oyunlarının, kelime dünyasının etkili olduğu görülmüştür. Eserde şairin tercih ettiği kelimelerin bugünün dünyasınca açık ve anlaşılır olmasına karşılık taşıdıkları anlam derinliği bakımından zengin çağrışımlarla yüklü oldukları, Sehl-i mümteni, Tevriye gibi sanatlar barındırdıkları örneklerle ortaya konulmuştur. Çalışmamızda sanatçının söz konusu eserinde tespit ettiğimiz söz varlığı, şiir dilinin edebî zenginliğini, başka metinlerle kurduğu metinlerarası ilişkileri de gözler önüne sermektedir. Nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmamız sonucunda 1980 sonrası Türk şiirinin güçlü kalemi Mürsel Sönmez'in gelenekten ve tasavvuftan beslenen, inançlı bir şiir dünyasına sahip olduğu şiir dilinin zenginliğine paralel olarak ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mürsel Sönmez, şiir dili, söz varlığı, gelenek.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe Eğitimi (İstanbul, Türkiye), sevilay.oztrk39@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1085-7668 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 08.05.2023-kabul tarihi: 20.07.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1330385]

** Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. (İstanbul, Türkiye), ozlem.fedai@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7726-4096

Wordplays in Mürsel Sönmez's Divân-ı Niyâz and reflections of tradition on poetry language

Abstract

Language has been the foundation of conveying emotions and thoughts throughout the ages, with its various functions. The language of poetry, a product of images, emotions, and dreams, embellishes language by incorporating all its possibilities. According to Paul Valery, poetry contains "a language within language," where the poet possesses a unique language shaped by their emotions and imagination. In this study, we evaluate the work "Divân-ı Niyâz" by Mürsel Sönmez, a poet who stands out with his distinctive poetic language after 1980s, in terms of poetic language, vocabulary richness, and wordplay. Through this work, we attempt to reveal the dimensions of the poet's emotional and imaginative world. The work reflects the world of tradition, especially that of Ottoman Divan poetry, both in form and essence, while showcasing the richness of the poet's imaginative world through his use of language. The poet's reliance on tradition has not only influenced the form of his poems but has also impacted his manner of using the Turkish language. The work includes formal forms like gazel, kaside, and na't. The poems in the work, with their formal structures and reflections of the language of modern times, serve as a bridge between tradition and modern poetry. In particular, the poem "Efendim," which includes a na't, demonstrates how it contributes to the Turkish language through its own vocabulary. In our examination, it becomes apparent that the poet strives to unite the "roots of tradition" with the "future" not only in his work "Divân-ı Niyâz" but in all of his poems, and his wordplay and vocabulary play a significant role in this regard. The words the poet selects in the work, while being clear and understandable in today's world, also carry rich connotations in terms of their depth of meaning, exemplified by literary techniques such as Sehl-i mümtene and Tevriye. Through the document analysis method, a qualitative research approach, our study reveals that Mürsel Sönmez, a prominent figure in Turkish poetry after 1980, has a poetic language that is nourished by tradition and Sufism, and possesses a poetry world rooted in faith. The vocabulary richness we identified in this work, as well as the intertextual relationships established with other texts, also highlight the literary richness of the poet's language.

Keywords: Mürsel Sönmez, poetic language, vocabulary richness, tradition.

Giriş

Asırlar boyunca duyguların aktarım biçimi olarak kullanılan şiir, dil ile birleşerek ayrı bir şiir dili oluşturur. Doğan Aksan şiirin, dil içinde ayrı bir dil olduğunu belirterek; aynı sözcükleri kullanan ama bunları değişik görev ve değerlerle, yeni birleşimlerle, yeni anlatım araçları olarak sunan ayrı dilbilgisi kuralları olmayan bir dil olduğunu vurgular. Ayrıca şiir dilinin bildirmeyi değil, duygulandırma ya da heyecan vermeyi amaç edinen başka bir dil olduğundan söz eder (1974:558 - 559). Bu sebeple şiir, dilin tüm imkânlarını içerisinde barındırır. Mehmet Kaplan'a göre şiir meselesi her şeyden önce dil meselesidir. Zira dil, şiirin hammaddesi değil aynı zamanda kaynağıdır (1994:280). Kaynağını dilden alan şiir, dilin tüm olanaklarından faydalanır. "Dil içerisinde var olan söz oyunları, edebî sanatlar, imge ve hayal dünyası şiir ile buluşur. Şiir, dilde doğan bir söz sanatıdır(Akay:1996:09)." Şiir dili içerisinde var olan söz sanatları, şairin üslubunun yansımalarının yanında aynı zamanda içinde bulunduğu geleneğin ve kültürün yansımasıdır. "Edebî sanatların malzemelerini dil, mazmunlar, tarihî olaylar ve şahıslar, psikoloji, sosyoloji, zaman, dinî unsurlar, âdet ve gelenekler teşkil eder (Macit ve Soldan, 2011:61)." Gelenek, şiir dilinin oluşmasında kaynak teşkil etmektedir. "Gelenek geçmişten süzülerek gelmekte, asırların birikimini bu güne taşımaktadır. Bu özelliği ile donmuş bir kalıp değil, kültürün hayata göre değişmesinin bağlı olduğu köktür; geçmişin değil, bugünün hayatı, düşüncesi, hissiyatıdır

(Tatar:2000:205).” Çalışmamıza konu olan Mürsel Sönmez, 1980 sonrası Türk şiirinde söz sanatlarıyla hayal ve imgeleri yansıtırken aynı zamanda geleneğin köklerine bağlıdır. Mürsel Sönmez, Türk şiiri içinde Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Mehmet Akif İnan, Erdem Beyazıt, Nurullah Genç, Behçet Necatigil gibi şairlerin çizgisinde ilerleyerek şiirlerini oluşturmaktadır. Bu noktada sözü edilen şairlerin her birinin ortak paydası “gelenek”tir. Akif İnan, “geçmiş ile ilgisini kesmiş bir edebiyat, çağı ile de alakasını koparmış demektir. Yani çağdaş da değildir, muallaktır, gayribeşeridir ve edebiyat olma niteliğinden yoksundur(2016:28)” diyerek geleneğe beslenmeyen edebiyatın geçiciliğinden bahseder. Mürsel Sönmez de şiir dili içerisinde geleneğin malzemelerinden yararlanır. Şair, zaman zaman muhteva olarak geleneğin izlerini sürdürürken zaman zaman ise Mehmet Akif İnan gibi divân geleneğinden gelen nazım biçimlerinden yararlanmaktadır. Bahsi geçen şairlerin her biri gelenek çizgisinde birleşse de geleneğin işleniş biçimiyle farklılık taşıyarak özgünlük oluşturur. Mürsel Sönmez bu durumu şöyle ifade eder: “Şiir oluşurken mutlaka hepimiz birbirimizden bir şeyler alırız. Örneğin İkinci yeni şiirinden de ilham alırız, Garip şiirinden ya da kadim şiirimizden ilham alırız. Şiir geleneğinin söyleyişe etkisi vardır ama her şairde tecelli eden hakikat başkadır.”¹ Diyerek özgünlüğe dikkat çeker. Eliot, “(...)gelenek, hemen bir önceki neslin başarılarını eleştirmeksizin körü körüne taklit etmek anlamında kullanılacaksa, kesinlikle ondan kaçınılmalıdır (Eliot:1990:2)” diyerek geleneğe özgünlük arasındaki ince çizgiye dikkat çeker. Mürsel Sönmez, bilhassa divân geleneğinden yararlanarak “*Divân-ı Niyâz*” adlı eserine “divân” diyerek adlandırması dahi geleneğin yansımasıdır. Bundan dolayı sanatçının şiir dilinde edebî sanatlarla zenginleştirilen söz varlığı, geleneğe ve şairin kültürel birikimiyle birleşerek özgün ifadelerin ortaya çıkmasını sağlar. “Edebî sanatlar, edebi metinlerin anlam zenginliğine bürünmesine, şaire yeni imkânlar tanınmasına, anlatım ve üslupta zenginliğe, etkili ve vurucu ifadeler, estetik ve özgünlüğe kaynak oluşturan en önemli yapısal/biçimsel tekniklerdir. Edebi sanatlar, bir anlamda sanatçı merkezli bir okuma teorisidir. Sanatlar aracılığıyla metinlerden sanatçının psikolojisini çözümlenmek mümkün olduğu gibi aynı zamanda toplumsal psikolojinin de gün ışığına çıkması için başvurulacak önemli materyallerdir. Toplum psikolojisi elbette ki toplum sosyolojisine de açılan büyük bir kapıdır (Aktaş 2002).” Mürsel Sönmez’in şiirlerinde kullanılan yoğun imgeler dikkati çeker. “Bunlar daha çok tasavvufa ait mazmunlardır. Çağdaş bir dil ve imge yapısı ve toplumcu bir içerikle zenginleşmiş özgün bir yapı arz eder. Yer yer gidişata muhalif tavırlarla çağ ve değerleri sarsıcı bir biçimde sorgulanıp eleştirilir. Şiirlerinde his ve fikrin yanında izlenimcilığe de önem verir. İçeride doğuş, diğer bir ifadeyle sezgiyi kullanır. Çağdaş şiirin imgesel anlatımını da, kendine mahsus serazatlığı ya da anlatı tarzını da kendince gerçekleştirir (Okumuş:2010:232).” Genç yaşlarından itibaren Mürsel Sönmez’in edebî çevrelerde bulunması, Muhiddin Arabî gibi mutasavvıfları okuması şiir diline etki etmiştir. “Geleneğe yönelme bazen eskiye duyulan estetik özlem bazen de ideolojik amaç taşır(...) Türk- İslam sentezi ideolojisine bağlı olan sanatçılar divan edebiyatından beslenirler (Aydemir: 2014:220)”. Mürsel Sönmez’in tasavvuf ve İslam geleneğini günümüzde şiir diline taşıdığı görmek mümkündür.

Divân-ı Niyâz Mürsel Sönmez’in kendi deyişiyle bir “aşk mektubudur”. “Bir aşk hikâyesinin, bir yâd-ı cemil’in adı oldu *Divân-ı Niyâz* (Sönmez:2019:5).” Mürsel Sönmez’in ifadesiyle “*Bildik şekilde divân değil sunduğumuz(...) kendi halinde ve şeklinde, serâzâd yash bir divân*” olarak sunulan *Divân-ı Niyâz* için Mürsel Sönmez: “*Biçimsel olarak geleneğin izlerini yansıtırken teknik anlamda ise geleneğe uymayabilir. Tekke ve tasavvuftan gelen geleneğin izlerini taşıyan çağrışımlar mevcuttur*” diyerek çağrışımlardan istifade edildiğini belirtir.² *Divân-ı Niyâz*, şaire gören 21. Yüzyıl içerisinde tasavvufi düşüncelerle Niyâz-i Mısri divanına benzeyen vahdet meşrebi taşıyan manzumelerden oluşur. Eser,

¹ Burada şairin ağzından verilen ifadeler, bizzat tarafımızdan şairle yapılan özel mülakattan alınmıştır. 17.02.2023, İstanbul.

² Burada şairin ağzından verilen ifadeler, bizzat tarafımızdan şairle yapılan özel mülakattan alınmıştır. 27.05.2023, İstanbul.

“Niyaz-i Mısri'nin Bir Şiirini Tahmis” ile başlar. Kadim edebiyattan gelen geleneğin izleri daha ilk sayfalardan okuyucunun karşısına çıkar.

Çalışmamıza konu olan *Divân-ı Niyâz* adlı eserde gelenekten gelen köklerle geleceğe ulaşan söz oyunları arasında şairin şiir dilinin söz varlığına etkisi tespit edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Geleneğin İzleriyle Geleceğe Aktarılan Söz Oyunları

1. Edebî Sanatlar

Divân-ı Niyaz, beyitlerle yazılmış manzumelerden oluşur. Her bir beyit, edebî sanatlarla yüklüdür. Divân edebiyatı geleneğinden gelen nazım biçimlerinin yanında söz sanatları da geleneğin bir yansıması olarak varlığını sürdürür. “Edebî sanatların malzemelerini dil, mazmunlar, tarihî olaylar ve şahıslar, psikoloji, sosyoloji, zaman, dinî unsurlar, âdet ve gelenekler teşkil eder (Macit ve Soldan:2011: 61).” Yapılan çalışmanın sonucunda incelenen eserde ağırlıklı olarak teşbih, mübalağa, telmih, tevriye ve sehl-i mümteni söz sanatlarının olduğu tespit edilmiştir. Edward Shils, geleneği “geçmişten günümüze intikal ettirilen ya da miras bırakılan herhangi bir şeydir (2003:110)” şeklinde tanımlar. Bu noktada şiir dili içerisinde yer alan edebî sanatlar geçmişten gelen söz mirasının bir yansımasıdır.

1.1. Teşbih

Şiirin var oluş sürecinden beri şiirle birlikte varlığını koruyan teşbih(benzetme) sanatı, eserde öne çıkan edebî sanatların başında gelmektedir. “Teşbih, en genel anlamıyla iki şey arasında benzerlik ilgisi kurmaktır. Başta istiare olmak üzere birçok edebi sanatın teşbihle ilgisi vardır (Mermer&Bayram:2019:153)”. Gelenekten gelen benzetme unsurları şairin ilhamıyla birleşmiştir. Dilçin'e göre teşbih “Sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektedir(2016:405). Kullanılan mazmunların aynı olmasına karşılık şairin ilhamının tecellisi özgünlük olarak beyitlerde ortaya çıkmaktadır.

“Goncanın bağına inen diriltici nefesindir

Açan gül rahmetinden rayihâdır ya Resulallah s.8)”

“Efendim gül cemaliniz zarif hilale benzer

rayihânıza efendim gül benzer lale benzer (s.29)”

Gelenekten gelen gül mazmunu, sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılırken aynı zamanda tasavvufta Peygamber efendimizi simgeler. İlahi güzelliği ve ihtişamı mükemmel bir şekilde yansıtan gül (Ayvazoğlu, 1992: 87), *Divan-ı Niyâz* beyitleri arasında sevgiliyle arasında benzetme ilgisi kurularak verilmiştir. “Divân şiirinde en çok sözü edilen çiçek olan gül, aynı zamanda bir cennet çiçeğidir. Hz. İbrahim ateşe atıldığında gül bahçesine düşer (Pala, 2012: 171-172).” Ancak, “*efendim gül cemaliniz zarif hilale benzer/rayihanıza efendim gül benzer lale benzer*” ifadelerinde benzetme ilgisi alışılmışın aksine kurulmuştur. Gelenekte sevgilinin kokusu gülün, lalenin kokusuna benzetilirken burada şair “*efendim*” diye bahsettiği sevgilinin kokusuna gülün benzediğini söyler. Mazmunlar içerisinde benzeyen

ve kendisine benzetilen beyitlerde yer değiştirmiştir. Bu noktada şairin gelenekten yararlanırken aynı zamanda söz oyunları, özgünlüğü dikkat çekicidir.

“ser-mest kılar içeni, şarabı- tahir lutfunuz

kainat meyhane olur ona piyale benzer(s.29)”

“gönül gam ile mülemma, kırılıp parelendi

gözyaşım kan nefesim ah, sesim feryad efendim(s.57)”

Eserden alınan beyitler incelendiğinde tasavvuftan gelen mazmunların kullanıldığı görülür. “*Ser-i mest, meyhane, piyale*” gibi ifadelerin teşbih unsuru olarak kullanılması tasavvufi geleneğin bir yansımasıdır. Aynı zamanda *Divân* geleneğinde sevgiliye kavuşamayan âşık acı içerisindedir. “*Gönül gam ile mülemma, kırılıp parelendi/gözyaşım kan nefesim ah, sesim feryad efendim*” Beyitlerinde sevgiliye kavuşamayan aşkın hâlet-i ruhiyesi “*kan, ah, feryad*” ile benzetilerek verilmiştir. Kelimelerin her biri özenle seçilerek bir bütün oluşturmaktadır.

Divân-ı Niyâz'da gelenekten gelen mazmunlar aracılığı ile teşbihlerden yararlanılırken Mürsel Sönmez'in kendine has üslubu söz varlığına yansımıştır.

1.2. Mübalağa

Bir terim olarak mübalağa edebî dilimizde, sözün etkisini artırmak için, tasvir olunan/ anlatılan herhangi bir şeyi, olduğundan çok farklı göstermek/ anlatmak anlamına (Karataş: 2011:411) gelen mübalağa sanatı şiirlerde önemli bir yer tutmaktadır. Cem Dilçin'e göre “Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi ya olamayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermek (2016:447) olarak açıklanmaktadır. Mürsel Sönmez'in *Divân-ı Niyâz* adlı eserinde yazmış olduğu beyitlerde de mübalağa sanatının örneklerini görmek mümkündür. İncelenen beyitlerde mübalağa sanatı, şiir dili içerisine yansıyan tasavvufi aşkın bir yansımasıdır.

“Aşk-ı Muhammed önüne geçse bulutlar

Onun adıyla yanar misbâh-ı velayet(s.10)”

“Bir anlık ayrılık bile, bin yıla bedel imiş

Bu firkat sabahında hep, kıpkızıl kandı gönülüm (s.44)”

“Her nereye nazar etsem, sizden bir hatıradır

Belki gaflere düştü de ayrılık sandı gönülüm (s.64)”

Eserden alınan beyitler incelendiğinde ilahi aşkın tecellisiyle tasavvufi bağlılığın mübalağa sanatı ile birleştiğini görürüz. Şair, sevgiliye duyulan sevgiyi de hasreti de olduğundan çok daha fazla hissederek mübalağa sanatından yararlanarak duyguları beyitlere aktarmıştır.

1.3. Tevriye

Tevriye “şiir ve düz yazıda yakın ve uzak iki anlamı bulunan bir lafzın zihne hemen gelen yakın anlamını değil uzak anlamını kastetmektir (Saraç:2006:207)” olarak tanımlanır. İncelenen eserde tevriyeli kullanım, tasavvuf düşüncesiyle birleşerek yansıtılmıştır. İham olarak da adlandırılan tevriye ise bilindiği gibi sözü uzak ve yakın olmak üzere iki anlama gelecek şekilde söylemek ve daha çok uzak

anlamı kastetmektir. Burada yakın derken ilk olarak, hemen akla gelen anlam, uzak derken de sözün üstünde düşündükten sonra bulunan anlam kastedilir (Huyugüzel:2019:338). Şair, kelimelerin anlam gücünden yararlanarak tevriyeli anlatımdan yararlanmıştı.

“vücut kokusunu alan zatında **fenaya** dalan
aşkıyla göklere çıkan cihandır ya Resulallah (s.16)”

Beyitte geçen “fena” kelimesi tevriyeli anlatımla kullanılmıştır. “Fena” kelimesi sözlükte “geçici olmak, yok olmak, ölmek” gibi mânalara gelirken aynı zamanda tasavvufta “fenafillah” mertebesini çağırıştır. Fenafillah, “Kulun Allah’ı sevmesi beşeri sevgiden, yani kulun kulu veya bir şeyi sevmesinden farklıdır. Allah’ı seven kişi, ona yakınlık halinde iken yokluk içindedir. Allah’ın kuluna olan sevgisi ise, kuluna hayır ve rahmetle muamele edip bolca nimet vermesidir. Mâsivâullaha iltifat etmekten sırrının ilgisini keserek yüce hallere ve makamlara ulaştırması(Uludağ:1993:534)” olarak tanımlanmaktadır. Beyitte geçen “fenaya dalan/ aşkıyla göklere çıkan” ifadelerinde fenafillah mertebesi tevriyeli kullanımla yansıtılmıştır.

“Bihamdillah ki hamdi’ne mülaki ettin **bendeni**
Medet eyle bu kulun binevâdır ya Resulallah (s.9)”

“Mahpusum **bende** kurtuluş sende
Şâfi nazarın derman-ı aşkı(s.40)”

“Bende” ifadesi kişinin benliğini ifade ederken aynı zamanda “kul, köle” anlamına gelmektedir. Tasavvuf inancıyla âlemlerin yaratıcısı olan Allah’a kul olan insana tevriyeli bir gönderme vardır. Eserin tamamı incelendiğinde beyitlerin büyük bir kısmında “bende” ifadesi geçer. Şair, bu noktada İslam ve tasavvuf inancıyla kul olmanın sorumluluğunu da çağırıştırılmaktadır.

1.4. Sehl-i Mümteni

Şiir dili, nesir dilinden farklıdır. Nesirde sayfalarca aktarılabilecek duygu, şiir ile tek satırla da anlatılabilir. Duyguyu, az sözle anlatabilmek ise görünenin aksine meşakkatlidir. “Söylenmesi kolay ve basit görünen ancak gerçekte herkesin söyleyemeyeceği kadar güzel ve anlamlı sözler (Mermer ve Bayram:2019: 170) olarak tanımlanan “sehl-i mümteni” Mengi’ye göre “Kolay görünmekle birlikte benzerinin söylenmesi çok zor olan söz, mısra, beyit anlamında belâgat terimi”(Mengi, 2009,s. 321) olarak belirtilmiştir. Sehl-i mümteni sanatı, Klasik Türk edebiyatından gelen estetiğin ve belâgatın bir yansımasıdır.

“O’na doğrudur yolculuk, O’ndan O’nadır sefer
Derd içinde dermanımız, bizim mededgâhımız(s.27)”

“Senden sana sığınırım başka kime gideyim,
Ne olur kouma kapından, etme azad efendim(s.57)”

“Ben ekmedim ben biçmedim, eden eyleyen sensin
Varlığımı yele vermek hasadımdır efendim(s.47)”

Tasavvufi düşünce ile Allah'a olan bağılılığını anlatan şair, duygularını beyitlerde az sözle derin mânâlar ile yansıtmaktadır. Modern dünyanın "gürültüsü" içerisinde şair, seçtiği az ve öz anlatımla sessizliğin içerisindeki anlamı beyitlerinde gösterir.

*"Yâdnın kadrin bilmeyip bir lafza sığdırmak seni
hakikat namına elbet ziyandır ya Resulallah(s.16)"*

*"Sevinç dolar gönüllere seni seninle sevince
Aşk-ı hüda üzre olan şâdandır ya Resulallah (s.16)"*

Sufi bir teslimiyet ile Allah'a ve Hz. Muhammed'e olan hürmetini kelimelere dökken Mürsel Sömez, "*bir lafza sığdırmak seni/Hakikat namına elbet ziyandır ya Resulallah*" diyerek kelimelerin de kifayetsiz kalacağını göstermiştir. Sönmez'in şiir dilinde ilahi aşkı anlatmaya yetecek kelimelerin bulunmadığı zamanlarda mânâ ile kelime birleşir.

*"Söz senin mânâ senindir, gayrıda efsane gelir
Cemâlidir kabe-i aşk, masiva puthane gelir (s.38)"*

*"Mana girmez ki söze sözden garaz işaretir
Lâl olunca ağızda dil o zaman müfîd olur (s.25)"*

Şairin beyitlerde az söz söylemesi bir yandan da tevazu örneğidir, mahcubiyettir. Sanatçı bunu "*söz senin mânâ senindir*" diyerek ilahi hürmetin bir yansımaları da göstermiş olur. Şairin sükûtu ile de faydalı olabileceğinden bahseder.

*"Sükûtumdan anlamayan sözümde de anlamaz"
Sükut bilmeyen sözün işi kesret takyid olur(s.25)"*

Mürsel Sönmez'in yukarıda alınan beyiti incelendiğinde sükûtun önemine vurgu yapar. Aynı zamanda beyit içerisinde "*Sükûtumdan anlamayan sözümde de anlamaz*" ifadesi Ahmet Amiş Efendi'nin bir sözü olup sanatçı metinlerarasılıkla anıştırmaya başvurmuştur.

*"Ne vuslat var ne firkat var, bir hal-i araftayız
Melamet oldu bahtımız, ism-i mecnun adımız(s.56)"*

*"Mekân zaman üç nokta, sonra bir nokta olmuş
Her yön bir tek yön olmuş, cenubu şimali yok(s.22)"*

Tasavvufta vahdet inancıyla Allah'ın birliğini çağrıştıran beyitte sanatçı, her şeyin gelip geçici olduğunu derin bir anlam ile aktarmıştır.

*"Yere göre sığmadı dost, müminin kalbindedir.
Orayı mesken edindi şükür canâne-i aşk (s.65)"*

*"Nice Hakkı bildim dese dili hidayet söylese
cedd-i yezidi övenin özü kemdir sözü kemdir (s.54)"*

Şair, hikemî bir üslupla zalimliğin övülmesine karşı çıkar. Yezid zulmüne telmihte bulunan sanatçı, zalimliği öven herkesi “*cedd-i yezid*” diyerek teşbihle anlamı güçlendirir. Beyitler incelendiğinde Mürsel Sönmez’in haksızlığın ve zulmün karşısında olan toplumcu sesi yükselir.

“*Aşk bizim istidâdımız, aşk semâmızda hümâ
Sevmek sevilme dileriz, böyledir mu’tadımız(s.56)*”

13. yüzyıldan Yunus Emre’nin “*Sevelim Sevillelim*” düşüncesi 21. Yüzyılda Mürsel Sönmez’in beyitlerinde “*Sevmek sevilme dileriz, böyledir mu’tadımız*” diyerek karşımıza çıkar. Mürsel Sönmez, asırlar boyunca yer etmiş tasavvufî düşünceleri kendi söz varlığı içerisinde özgün fakat gelenekten kopmayarak şiir diline yansıtmıştır. Mürsel Sönmez, tasavvufî şiirin temelinde “*söylemeyinceye kadar söylemek*” olduğunu belirtir. Bu düşünce, şairin şiir diline de yansımıştır.

1.5. *Telmih*

Telmih, bir edebî sanat olarak geçmiş edebî geleneğin hatırlanması ve hatırlatılması görevini üstlenir. “Şair veya yazar, telmih yoluyla sözüne güç katmayı veya iddiasını güçlendirmeyi hedefler (Mermer ve Bayram: 2019:165). Kaya Bilgegil, telmihin “parıl parıl parlatmak” manasına da geldiğini belirtir(1989:267). Gelecek kuşaklar için hafızalarda unutulmaya yüz tutmuş geleneğin “parlatılması” telmihler aracılığı ile yapılır. “Tarihteki mühim bir olaya, duruma; meşhur bir nükte, fıkra, kıssa, efsane veya hikâyeye; yahut gelenekte var olan ve bilinen önemli bir âdete, bir inanışa bir şiir veya nesirde münasip bir biçimde işaret etme, onu imâ etme, hatırlatma sanatı” (Olgun: 2007: 466) olarak tanımlanan telmih sanatı ile unutilan değerler beyitlerde okuyucuya hatırlatılır.

“*Ya mülk-ü memleketinden sürgüne gönder beni
Ya aşkınla sâbib-i mülk-ü Süleyman olayım*

*Ya ben senin aşkın ile nice şadân olayım
Çek seyf-i ibrahimi sana kurban olayım (s.34)*”

Eserden alınan beyitler incelendiğinde söz varlığına yansıyan “*mülk-ü Süleyman ve seyf-i İbrahim*” ifadeleri güçlü birer telmih örneğidir. Şair, Hz. Süleyman ve Hz. İbrahim kıssalarına göndermelerde bulunurken aynı zamanda şiir dili içerisinde imge yaratır. “*Seyf-i İbrahim (İbrahim kılıcı)*” ifadesinde sanatçı Hz. İbrahim’in yaşadığı kurban hadisesine göndermede bulunurken aynı zamanda imge oluşturarak çağrışımdan yararlanmıştır.

Divân-ı Niyâz’da incelenen beyitler arasında Kur’an-ı Kerim’de geçen kıssaların yanında ağırlıklı olarak Ehl-i Beyt ve Hz. Ali ile ilgili telmihlerin yoğun olduğu görülür. Şair, beyitlerde yaptığı hatırlatmalarla Ehl-i Beyt’e olan sevgi ve hürmetin unutulmaması gerektiği vurgusunu da yapar.

“*Naat, sema, musiki dilinde can bulurdu
ehl-i beyt aşkı ile sanki düldül gibiydi (s.20)*”

“*Hatice fatıma ile yar-ı yaranın alidir
Nur-u aynın hüseyin ile hasandır ya resulallah(s.17)*”

“*Hatice, Fatma, Hasan, Hüseyin*” isimlerini zikrederek ehl-i beyte telmihte bulunan şair aynı zamanda “düldül” ifadesiyle de çağrışımında bulunur. Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye hediyesi olan atın adı Düldül’dür. Bu noktada şair, Hz. Ali’ye telmihte bulunurken aynı zamanda da seçtiği kelimelerle zihinlerde çağrışım uyandırmaktadır. “Necef, Bedir, Heyber” Hz. Ali ile özleştirilmiş yerlerdir. Sanatçı bu yerlere beyitlerde anıştırma yaparak Hz. Ali’ye, Hz. Ali’nin savaşlarına ve kahramanlıklarına hatırlatmalarda bulunur.

“*Gam ise de gam yeme ki bellidir Necef*

Bedir ve Hayber tecelligah-ı velayet(s.11)”

“*Şah-ı velayet ali o nur ile muttasıl*

Yakîn ile bil bunu nefha-i sûr olmadan(s.23)”

Telmih sanatı ile geçmiş, geleceğe bağlanır. Mürsel Sönmez, özelde *Divân-ı Niyâz* adlı eseriyle genelde ise şiirlerinde gelenekten, geçmişten beslenirken seçtiği kelimelerle, oluşturduğu imgelerle geleceğe yönelir. Mürsel Sönmez’in şiir dili geçmiş ile gelecek arasında kurulan adeta bir sühan köprüsüdür. Geçmişe ait telmih ve anıştırmalar, geleceği şekillendirmektedir.

2. Metinlerarasılık ve İktibas

“*Gökkubbe altında söylenmemiş söz yoktur*”³ görüşü metinlerarasılığın temelini oluşturur. Her metin, başka bir metnin içerisinde yer bulabilir. Kristeva, metinlerarasılığı her metin bir alıntılar mozaiki gibi oluşur, her metin kendi içinde başka metnin eritilmesi ve dönüşümü (Kristeva, 1969: 52’den akt. Aktulum: 2000: 41) olarak tanımlar. *Divân-ı Niyâz*’da ise metinlerarası ifadeler daha çok, indirilmiş, insanlığa gönderilmiş “Allah kelâmı”, Kur’an-ı Kerim sure ve ayetleri hatırlatılarak yapılmıştır. Aynı zamanda burada iktibas sanatını görmek mümkündür. Annemarie Schimmel, şiirimizde İslamiyetin önemini belirtirken Türk şiirinde İslâm kültürünün dinî planını yansıtmayan tek bir mısranın bulunmasının bile güç olduğunu söyler(Schimmel:2001:19, Çev: Kocabıyık). Bu noktada Mürsel Sönmez’in şiir dilinde de İslamiyet’in yansımalarını görmek mümkündür. Mehmet Karaca “Eskiler Kur’an-ı Kerim’i ezber bildiklerinden, ayet ve hadislerden yapılan iktibasları tefrik etmekte bir güçlük çekmezlerdi ve bu bakımdan ayırt edici bir işarete de lüzum yoktu (Karaca: 1960: 82)” diyerek iktibas sanatı ile gelenek arasında güçlü bir bağ kurar.

“*İnciler dökülür elbet senin fem-i muhsininden*

Ol, “in hüve illa vahyün yuhâ”dır ya Resulallah (s.8)”

“*İkinci güneşiyim*” dedin bu aşk ayinesinde

Zuhur sabahında şânın “duha”dır ya Resulallah (s.8)”

“*Külle yevmin hüve fi şe’n*” o canlar canı sultan

Feyyaz-ı mutlak olandır vahid ehad şahımız(s.28)”

Beyitler incelendiğinde Necm suresi 4. Ayet, Duha Suresi’ne ve Rahman Suresi 29. Ayet’e göndermeler mevcuttur. Şair, Kur’an surelerine hatırlatmalarda bulunurken aynı zamanda şiir dili içerisinde çağrışım gücü yüksek imgeler yaratır. “*Zuhur sabahında şânın “duha”dır ya Resulallah*” ifadesinde “Duha”

³ Bkz. Cicero

suresinin anlamı beyitler içerisinde çağrışımla hatırlatılmıştır. “Zuhur sabahı” ifadesi “duha” suresi için bir göndermedir çünkü “sûre duhâya, yani kuşluk vaktine and ile başladığı için “Duhâ” ismini almıştır (Bilmen:2007:348)”. Mürsel Sönmez’in şiir dili içerisinde yapılan amıştırmalar ilahi aşkın yansıması olarak okuyucunun karşısına çıkar.

*“Oku” buyurduğun beyti okumak nasib eyle
Efendim lütfunla kulun belki müstefid olur(s.26)”*

*“İmdat sendedir efendim senin ünvan-ı kerem
“Vema erselnâke illâ” sensin sultan-ı kerem (s.42)”*

Verilen beyitlerde Alak suresi ve Enbiyâ suresine gönderme yapılmıştır. Alak suresine yapılan gönderme “Oku” ifadesinden anlaşılmaktadır. Alak suresinin ilk ayeti “*Yaratan rabbinin adıyla oku*” şeklinde Türkçeye tercüme edilmektedir. Diğer beyitte ise “İmdat sendedir efendim” ifadesi Enbiyâ Suresi 107. Ayette belirtilen “(Resûlüm!) *Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.*” İfadesini desteklemektedir. Beyitler incelendiğinde şairin Kur’an-ı Kerim’den aldığı surelerin şiir dili içerisinde derin mânâlar taşıdığını görmek mümkündür. Sanatçı, ıktibas sanatı ile Kur’an-ı Kerim’de yer alan ayet ve sureleri şiir dilinin kaynağı haline getirir.

*“gad eflahel müminin” ki ezel vaadin senin
İki cihan müminlere olsun cihan-ı kerim(s.42)”*

*“ferevhun ve reyhaun” ki, tecilli eder bezminde
Değişir bina-ı vücud, olur gönül ku-ı vahdet (s.71)”*

Beyitler arasında Müminun Suresi 14.ayet ve Vakıa Suresi 89.ayetlere göndermeler vardır. Kur’an surelerinin anlamları ile beyit bütünlüğü sağlanarak anlam bütünlüğü oluşturulmuştur. Yapılan incelemenin sonucunda Mürsel Sönmez’in *Divân-ı Niyâz* adlı eserinde metinlerarasılıktan sıkça yararlandığı görülmüştür. Kur’an sure ve ayetlerine göndermelerle şairin şiir dilinde Kur’an-ı Kerim referansına sahip olduğunu görmek mümkündür.

3. Alışılmamış Bağdaştırma, İmge ve Çağrışım

Mürsel Sönmez, şiir dili içerisinde gelenekten faydalanırken söz oyunları ile de gelenekselin dışına çıkar. Şiir dilinde oluşturulan imge ve çağrışımlar, kaynağını anlambilimsel sapmalardan alır. Anlambilimsel sapmalar, alışılmamış bağdaştırmalarla her okuyucunun zihninde farklı çağrışımlara olanak sağlar. “Alışılmamış bağdaştırma sözcüklerin anlamsal belirleyicileri ve anlam ayırıcıları yönlerinden alışılmamış dışında, genellikle de okuru şaşırtacak ve ilk anda yadırgatacak biçimde bağdaştırılması olarak tanımlanabilir” (Aksan,1995: 75, 149, 176, 177). Mürsel Sönmez’in şiir dili içerisinde çağrışım gücü yüksek imgelere ve anlambilimsel sapmalara rastlanmaktadır.

*“Abdiyyet kisvesini giydin “el fakrû fahrî” ile can
La taayünde vasfın ağıniyadır ya Resulallah (s.9)”*

*“TCELLİLER CÜMBÜŞÜNDE SEYRANGAH OLAN BAHÇESİN
RİSALET ÇERAĞIN YANAR İHYADIR YA RESULALLAH(S.9)”*

Verilen beyitlerde “abdiyyet kisvesi” ve “tecelliler cümbüşü” ifadeleri alışılmamış bağdaştırmalarla imge yaratmaktadır. Abdiyyet, evliyalığın en yüksek makamıdır. Tasavvufi çağrışımlarla şair, sufi gelenekten faydalanmaktadır.

*“İkiliğin zindanına gece inerken
İlim şehrinde doğar sabah-ı velayet(s.10)”*

*“Gönül kışına düşünce aşkın cemresi
Baharda âşkane dergâh-ı velayet(s.11)”*

*“Hasretinin yangını ki, kül eyler hayal ülkemi
O yüzden gündüzüm gecem figandır ya Resulallah (s.16)”*

Geleneğin köklerinden faydalanan sanatçı aynı zamanda çağdaş şiirin duygu dünyasını yansıtır. 21. Yüzyılda tasavvufi gelenele yazılan *Divân-ı Niyaz*, aynı zamanda örneklerde görülen söz oyunlarıyla geleceği de içerisinde barındırır.

*“Kırık gönlüm kayığımı kurtar nefis balçığından
Rahmetinin bir damlası ummandır ya Resulallah (s.16)”*

*“Bu kesret rüzgârlarında savrulan kuşlara
Kucağımı açmıştır hangah-ı velayet (s.10)”*

Hikemî bir üslupla özeldede kendine, genelde ise şiirinin ulaştığı topluma seslenen şair, nefse ve tasavvufi inanışta vahdete ulaşmayı engelleyecek olan kesrete karşı uyarılarda bulunur. Şairin tercih ettiği kelimelerin bugünün dünyasınca açık ve anlaşılır olmasına karşılık taşıdıkları anlam derinliği bakımından zengin çağrışımlarla yüklü imge dünyasını barındırdığını görmek mümkündür.

*“ EFENDİM
Varlık Evhamına aşkı
Ecel edensin efendim*

*Nokta sırrına canları
Bedel edensin efendim*

*Tenezzül edip kulunu
Güzel edensin efendim*

*Harmanlayıp gözyaşımı
Gel edensin efendim*

*Hamdi adıyla âlemde
Esen yel sensin efendim*

“Yed’ullah” ile elini

Bir el edensin efendim

Gaflet dağın hallaç gibi

Tel tel edensin efendim

Süflüyi yerden kaldırıp

Göksel edensin efendim

Balçıktan yoğurup sonra

Mürsel edensin efendim

Özüm yandı çerağ gibi

Kül eden sensin efendim

Ateşlerden geçirensin

Gül eden sensin efendim

Habibullah bahçesinde

Bülbül edensin efendim

Ali aşkı yükleyip

Düldül edensin efendim

Sermaye-i canım alıp

Gönül edensin efendim

Akl bendlerimi yıkıp

Behlül edensin efendim

Kışından bahar devşirip

Sümbül edensin efendim

Kara zülümât perdesini

Ak tül edensin efendim

Hamdi veçhini gösterip

Bülbül edensin efendim (s.14-15)”

Eserden alınan “*Efendim*” şiiri gelenek içerisinde bir na't örneğidir. Biçim itibari ile beyitlerle yazılmış olması Klasik Türk edebiyatı geleneğini yansıtırken içeriğinde bulunan güçlü çağrışımlar, ilahi aşkı hatırlatan imgelerle günümüz dünyasına ışık tutmaktadır. Mürsel Sönmez, eserlerinde gelenekten istifade ederken seçtiği kelimelerle, yarattığı söz oyunları ile geleceğe yönelmektedir. Şair için gelenek, “içinden gelecek çıkartılabilecek bir hazine olarak”⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Sonuç

Divân-ı Niyâz, 21. Yüzyıl içerisinde tasavvufi gelenekle yazılan Mürsel Sönmez'in deyimiyle bir “aşk mektubu”dur. Aşkın en yüksek mertebesi olan ilahi aşka, “sevgili”ye yazılan beyitlerin her birinde geleneğin yansıması tecelli etmiştir. İncelenen eser, “Divân” adını taşıması sebebiyle geleceğe, içerisinde taşıdığı söz oyunları, yüksek çağrışımlar ve imgelerle bugünün dünyasına ve geleceğe uzanan bir köprüdür.

Yapılan çalışma sonucunda, edebî eserler incelendiğinde ağırlıklı olarak teşbih, mübalağa, telmih, tevirye ve sehli mümteni sanatlarına rastlanmıştır. Yapılan teşbihlerde geleceğe ait mazmunlardan yararlanılırken şairin ilhamıyla özgün teşbihler yaratıldığı görülmüştür. Tasavvufi düşüncenin vücut bulduğu eserde şair, telmih ve teviryelerle unutulmuş “kul” olmanın sorumluluğunu ve geleceğe dair hatırlatmalarda bulunmuştur. Şairin şiir dili içerisinde anlatılması zor ancak mânânın gönüllerde hissedildiği sehli-i mümteni örnekleri tespit edilmiştir. Eserde telmihlerle yapılan hatırlatmaların yanında şair, beyitleri arasında metinlerarasılıkla Kur'an-ı Kerim Sure ve Ayetlerine göndermelerde bulunmuştur. Mürsel Sönmez bunu beyitlerinde açık göndermelerle yaptığı gibi okuyucunun zihnini yoklamasını beklediği anıştırmalarla da yapmıştır. Sure ve ayetlerin anlamları, beyitlerin içerisinde diğer kelimelerle birleşerek güçlü çağrışım ve imgelere dönüşmüştür.

Divân-ı Niyâz ile İslam ve tasavvuf inancını geleneksel bir duyuşla yansıtan Mürsel Sönmez, şiirleri ile geleneği ve geleceği bir arada tutar. Tıpkı Mehmet Akif İnan, Sezai Karakoç, Erdem Beyazıt ve Behçet Necatigil gibi şairlerde olduğu gibi Mürsel Sönmez'in *Divan-ı Niyâz* adlı kitabında da gelenek sadece nazım şekli ve dil düzeyinde değil sanatçının inanç ve maneviyat temelli edebiyat anlayışı, dünya görüşü ve kendini adadığı şiir estetiği açısından önem taşımaktadır.

Geleneğin mazmun dünyasından yararlanırken amacı bugünün dünyasından hızla ilerleyen ve hızla tükenen modernliğin karşısında geleneğin kökleriyle bağlı kalmaktır. Şairin gelenekten yararlanma biçimi, şiiri için dilsel imkânlar aramak ve şiir dilini zenginleştirmek düşüncesiyle olmamıştır. Mürsel Sönmez'in inanç ve maneviyat esaslı geleneğin şiirini, modernizm ve postmodernizmle anlamın tamamen yitirdiği, şiirin söz oyununa döndüğü bu çağda yeniden hatırlatması, kuvvetlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. “Ağacın kökleri toprağa girmeden ağaç yeryüzünde zuhur etmez.” Diyen Mürsel Sönmez, özelde *Divân-ı Niyâz* genelde ise diğer eserleriyle geleneğin köklerinden beslenerek geleceğe uzanır.

Kaynakça

Akay, Hasan (1996). *Dilin Dili ve Şiirin Dili*, İlmî Araştırmalar

Aksan, Doğan (1995). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yayınları.

Aksan, Doğan(1974). *Dilbilim Açısından Şiir*, TDK 1974, Sayı: 271 XXIX, S.558- 559 -1974

⁴ Burada şairin ağzından verilen ifadeler, bizzat tarafımızdan şairle yapılan özel mülakattan alınmıştır. 17.02.2023, İstanbul.

- Aktaş, Hasan (2002). *Modern Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Aktulum, Kubilay (2000). *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınları
- Aydemir, M. (2014). Âsaf Halet Çelebi'nin şiirlerinde geleneğin izleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3, 219-239.
- Ayvazoğlu, Beşir (1992). *Güller Kitabı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bilgegil, M. Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- Bilmen, Ömer Nasuhi (2007). *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi ts., VIII, 4052; Cum'a Ali Abdulkâdir, Me'âlimu suveri'l-Kur'âni'l-Kerîm ve ittihâfâtu durerihî, Kâhire: el-İmân, II, 348.
- Dilçin, Cem(2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Eliot, T. S. (1990). *Edebiyat üzerine düşünceler*. (Çev. Prof. Dr. Sevim KANTARCIOĞLU). Ankara: Kültür Bakanlığı
- Huyugüzel, Ö. Faruk(2019). *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İnan, M.Akif.(2016). *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, Ankara: Eğitimbirsen Yayınları
- Kaplan, Mehmet(1994).*Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karaca, Mehmet (1960). *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Gün Matbaası
- Macit, Muhsin, Soldan Uğur, (2011). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Mengi, Mine (2009). *Sehl-i Mümteni*. TDV İslâm Ansiklopedisi, (Cilt 36, s. 321-322). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Mermer, Bayram, Ahmet, Yavuz (ed). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım,2019.
- Okumuş, Salih (2010).*Cumhuriyet Dönemi Ordulu Şairler Antolojisi*, Ordu: Serüven Kitap
- Olgun, Tahir (1936).*Edebiyat Lügati*, İstanbul: Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı
- Pala, İskender (2012). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Saraç, M.A. Yekta(2006).*Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Shils, Edward (2003). *Gelenek nedir?*. *Doğu Batı Dergisi*, (25): 101-131.
- Schimmel, Annemarie. (2001). *İslam'ın Mistik Boyutları*, (Çev. Ergun Kocabıyık) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sönmez, Mürsel (2019). *Divan-ı Niyaz*, İstanbul: İstanbul Yayınları.
- Tatar, Taner. (2000). *Gelenek ve Gelecek*. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (26), 199-215. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuoskon/issue/9524/119003>
- Uludağ, Süleyman. (1993). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları